

Note morfologice pe marginea manuscrisului 45. Particularități semantice și gramaticale ale adjectivelor

Ana-Maria MINUȚ

Le manuscrit 45 contient la traduction intégrale de l'Ancien Testament en roumain, réalisée par Nicolae Milescu entre 1661-1664 et révisée ultérieurement par une ou plusieurs personnes. L'article envisage la classe des adjectifs et présente quelques phénomènes d'ordre morphologique qui caractérisent l'époque ancienne du roumain ou qui représentent des traits (sémantiques ou grammaticaux) propres à cette version roumaine de la Septante.

Mots-clés: adjectif, classes lexicales et grammaticales, classes sémantiques, superlatifs

1. Manuscrisul 45 de la Biblioteca Filialei din Cluj a Academiei Române cuprinde traducerea integrală a Vechiului Testament în limba română, realizată de Nicolae Milescu între 1661-1664 (având ca sursă principală *Septuaginta* tipărită la Frankfurt, în 1597) și revizuită ulterior de unul sau mai mulți cărturari. Un studiu morfologic detaliat va însoți ediția aflată în pregătire¹ a acestui monument al vechii române literare, care stă la baza primei versiuni românești biblice integrale, tipărite la București în 1688. În articolul de față ne propunem să prezentăm câteva considerații cu privire la identitatea specifică a adjectivului.

1.1. Clase lexico-gramaticale de adjective

În manuscrisul 45 există un număr considerabil de adjective „mobile”; astfel, un număr considerabil dintre acestea se actualizează lexico-gramatical (adesea, sub influența textului grecesc) ca substantive:

- și tot *vêrdele* cîmpului mainte decît a răsări pre pămîntu (Fac. 2: 5) (după modelul gr. *χλωρός*, -ά, -όν; τὰ χλωρά);
- cununa *bătrînilor* — fiii fiilor (Parim. 17: 6); sensul de ‘șef (al poporului), conducător’ al lui *bătrîn*: să nu ne lași pre noi, pentru care lucru ai fostu împreună

¹ Obiectivul proiectului CNCS (cod 1578, contract nr. 212/2011) cu titlul *Prima traducere românească a Septuagintei, operă a lui Nicolae Milescu (Ms. 45 BAR Cluj). Ediție critică, studii lingvistice și filologice* îl constituie editarea textului integral, în transcriere fonetică interpretativă, a manuscrisului 45, însoțit de studii filologice, traductologice și lingvistice.

cu noi întru pustii; și vei fi întru noi *bătrîn* (Num. 10: 31) a fost explicat de Arvinte 1994:29 prin influența textului grecesc (*καὶ ἔση ἐν ἡμῖν πρεσβύτης*);

- săgetăturile *tinerilor* vor sfârîma (Is. 13: 18);
- moașa legă *roșiu* la mîna (Fac. 38: 28);
- să vei face *bunul* și *plăcutul* înaintea Domnului (Deut. 12: 25), modelul grecesc fiind: *τὸ καλὸν καὶ τὸ ἀρεστὸν* (Arvinte 1997:58), *plăcutele* înaintea lui vei face (Ieș. 15: 26);

- și pre *cei goli* i-au adormit (Iov 24: 10);
- și vor face vășmîntul (...), la *sfîntu*, pentru ca să-mi preuțască mie (Ieș. 28: 3);

sensul ‘sanctuar, lăcaș sfînt’ a fost pus de Arvinte 1993: 33 pe seama gr. (*τὸ ἅγιον*;

- făcut-au *strîmbe*? (Iov 36: 23), mărturiia *strîmbilor* vicleană-i (Parim. 12: 18);
- *sucite* să faci ție pre cêle 4 aripi a îmbrăcămînților tale (Deut. 22: 12); *sucit* (la plural) are sensul ‘franjuri, ciucuri’, textul grecesc fiind: *στρεπτὰ ποιήσεις σεαυτῷ ἐπὶ τῶν τεσσάρων κρασπέδων τῶν περιβολαίων σου* (Arvinte 1997: 54);

- tot *usăbitul* întru fiii lui Israil ție va fi (Num. 18: 14); sensul ‘ofrandă’ a fost explicat de Arvinte 1994:43 prin trimitere la gr. *πᾶν ἀνατεθεματισμένον*;

- răbdarea *mêserilor* nu va pieri desăvîrșit (Ps. 9: 19);
- pentru ca să nu să facă vrun *rău* la tine (Parim. 3: 30), inima îndrăpnică meștersuguiêște *rêle* (Parim. 6: 14), cercînd *rêlele*, îl vor apuca pre el (Parim. 11: 27);

- vor pieri toți *împotrivicii* tăi (Is. 41: 11);
- pentru păcatul budzelor cade în lațuri *păcătosul* (Parim. 12: 14);
- și ei, auzînd *cuvioase* și văzînd *groaznice*, nu numai să temură, ci și împotrivă filosofîră tiranului și pren bună cuvîntarea tiraniia lui o surpară (Iosip 8: 15);

- și Zevul, *socotitoriul* lui, robul lui (Jud. 9: 28), și făcu în Ierusalim meștersuguri meștersuguite a *socotitoriului* (2 Paral. 26: 15); sensul lui *socotitoriu* ‘supraveghetor’ este considerat de Arvinte 1994: 42 un calc semantic după gr. (*ὁ ἐπίσκοπος, -ου*;

- *cioplitele* bodzilor lor să le ardeți cu foc (Ieș. 34: 13), să nu faci ție *cioplit* (Deut. 5: 8); sensul lui *cioplit* ‘sculptură’, ‘statuie’, ‘chip cioplit’ a fost explicat de Arvinte 1991: 41 prin calc după gr. *τα γλύπτα (τῶν θεῶν)*.

De asemenea, utilizate singure în vocativ, adjectivele se substantivizează: *suie-te, pleșuvule*, *suie-te, pleșuvule!* (4Reg. 2: 23), *pasă cătră furnică, o, lêneșule*, (...) ! (Parim. 6: 6), *pîna cînd, lêneșule, zaci?* (Parim. 6: 9), *tu, dară, o, ticăloase*, dentru aceasta pre noi ne slobodzi (2Mac. 7: 9).

Mai multe sintagme (cu valoare adjectivală sau substantivală) în componența cărora intră adjective au fost explicate de Arvinte 1991: 41-47, 1993: 25-36, 1994: 28-37 prin calc după greacă:

- sintagmele compuse cu *roșiu*: *rôșiu răsucit* (Ieș. 28: 29), *roșiul răsucitul* (Ieș. 31: 5), *roșiu îndoit răsucit* (Ieș. 35: 6), *roșiu răsucit* (Ieș. 38: 18), *roșiu împletit*

(Ieș. 39: 29), *cu roșiul împletit* (Lev. 14: 52) cu sensul ‘stofă de culoare roșie-stacojie’ calchiază gr. *κεκλωσμένον κόκκινον* (Arvinte 1993: 32);

- prin sintagma *rîvnitoare împotriva* sau *împotriva rîvnitoare* ‘rivală (datorită geloziei)’, Milescu a redat, în ‘absența în epocă a unui cuvînt adecvat pentru sensul ‘gelozie’’, ‘‘fiecare din cele două elemente componente ale gr. *ἀντίζηλος: ἀντί* ‘împotriva’ și (*ὁ*) *ζήλος, -ου* ‘gelozie’, ‘zel’, ‘ardoare’ (Arvinte 1993: 32): muiere preste soru-sa să nu iai *rîvnitoare împotriva* să-i descoperi rușinea ei preste însă încă fiind ea vie (Lev. 18: 18), durerea inimii și jale — muiere *împotriva rîvnitoare* spre muiere, și bătaie limbii la toate împreunîndu-să (Sir. 26: 7), nu te sfătui cu cela ci te fură cu vederea și de cătră ceia ci rîvnescu spre tine ascunde sfatul. Cu muiere pentru *împotriva rîvnitoare* ei și cu cel fricos pentru război (Sir. 37: 10, 11);

- sintagma *străin de rudă* 1. ‘care nu-i preot’, 2. ‘de alt neam, neisrailitean’ este explicată prin calc după gr. *καὶ πᾶς ἀλλογενής*: tot *striinul de rude* nu va mînce sfinte (Lev. 22: 10), respectiv după gr. *καὶ ἐκ χειρός ἀλλογενοῦς*: și den mîna *striinului de rudă* să nu aduceți daruri Dumnedzăului vostru (Lev. 22: 25) (Arvinte 1993: 33);

- compusul *vechile vechilor* ‘roadele anilor anteriori’: pînă vor veni roadele lui veți mînce *vechi a vechilor* (Lev. 25: 22) calchiază gr. *καὶ φάγεσθε παλαιὰ παλαιῶν* (Arvinte 1993: 35);

- *cel striin de neam* ‘străin’: și *cel striin de neam* ce mîrge aproape va muri (Num. 3: 38), nu zică *cel striin de neam* (Is. 56: 3) reprezintă un calc după gr. (*ὁ*) *ἀλλογενής* (Arvinte 1994: 33);

- *cel cu cel puțin* ‘cel care adunase cel mai puțin’: *cel cu cel puțin* au strînsu 10 cori și au zvîntat și zvîntări pren pregiurul taberii (Num. 11: 32) calchiază gr. *ὁ τὸ ὀλίγον συνήγαγε δέκα κόρους* (Arvinte 1994: 34);

- *aducători înlontru de cărți* ‘logofăt’, ‘secretar’, echivalentul sintagmei grecești *γραμματοεισ-αγωγεῖς*, compus din (*ὁ*) *γραμματής, -έως* + (*ὁ*) *ἀγωγός, -οῦ* (Arvinte 1991: 41): și tu ție socotêște dentru tot nărodul oameni tari și temători de Dumnedzău, oameni drepti ce urăscu mîndrie și vei pune pre ei mai mari preste mie, și preste sută, și preste cincidzeci, și preste dzêce mai mari, și *aducători înlontru de cărți* (Ieș. 18: 21);

- *bun miros* calchiază gr. *εὐώδης, -ης, -ες* (Arvinte 1991: 41): cătră miros de *bun miros* înaintea Domnului (Ieș. 29: 25), tingiri cu *bun miros* (3Ezd. 1: 11), tămîiere și *bun miros* spre pomenire (Sir. 45: 21);

- în sintagme de tipul *începător după virtute*, *începător de fugă*, *începător de vin*, *începător* ‘cel care îndeamnă la ceva’, ‘șef’ calchiază gr. (*ὁ*) *ἄρχων, -οντος* (Arvinte 1991: 43): nu iaste glas *începătorilor după virtute*, nice glas de *începător de fugă*, ce glas de *începători de vin* eu audzu (Ieș. 32: 17).

Alte adjective se actualizează ca adverbe: dă vei adormi, *dulce* vei dormi (Parim. 3:24), ochii tăi *drept* să caute și gênele tale să să plêce *drept* (Parim. 4: 25), *puțin* dormi și *puțin* șezi și *puțin* dormitezi și *puțin* îmbrățășezi cu mîinile pieptul (Parim. 6: 10), cine mîrge *prost* (Parim. 10: 10), de va răspunde *năsilnic* (1Reg. 20: 7), dă iaste *iușor* întru ochii voștri a să îngineri împăratului (1Reg. 18: 23) etc.

Pe de altă parte, numeroase adjective se explică prin conversiune de la participii verbale: și era amîndoi *despuiăți* (Fac. 2: 25), bucatele cîte *păzite* (Fac. 41: 36), piei de berbeci *rușite* (Ieș. 25: 5), culcaiu-mă *turburat* (Ps. 56: 5), fămîie *măritată* (Parim. 6:24) etc.

Consemnăm și adjectivul *bărbat(ă)*, provenit prin conversiune din substantiv. muiêrea *bărbată* — cunună bărbatului ei (Parim. 12: 4), călăreț *bărbat* și tare (2Mac. 12: 35).

1.2. Clase semantice de adjective

Cele mai multe adjective din ms. 45 se înscriu în clasa calificativelor: *chelbaș*: iaste *chelbaș* (Lev. 13: 41), *chiar*: cei de-nțeleș la cuvinte și ei s-au înțeleptit și au ploat pilde *chiar* (Sir. 18: 29), *îndrăpnic*: cea *îndrăpnică* gură (Parim. 4: 24), inima *îndrăpnică* (Parim. 6: 14), fămîie *îndrăpnică* (Parim. 11: 22), *roșiu*²: și ieși ficiorul cel născut întîi *roșiu* tot (Fac. 25: 25), om călare fiind pre cal *roșiu* (Zah. 1: 8), *gropilat* ‘plin de gropile’ (derivat cu sufixul -at): pogorîre nu va mai fi ție la Sirîia cea *gropilată* și Finîchi (3Ezd. 2: 24), dentru birul a *gropilatei* Sirîei și Finîchei (3Ezd. 6: 29), *mêser*: de va fi *mêser* fratele tău (Lev. 25: 25), limbă *mêseră* (Parim. 28: 15), *grebănos* ‘cocoșat’, *pecinginos* ‘care are pecingine’, *pănihos* ‘cu vederea stricată’: au *grebănos*, au *pecinginos*, au *pănihos* la ochi (Lev. 21: 19), *înfrînt* ‘bolnav de blenoragie’³: acesta are stricăciune au iaste *înfrîntu* (Lev. 22: 4), *oțărît* ‘respingător, spurcat’: *oțărît* iaste la eghiptêni tot păstoriul de oi (Fac. 43: 32), tîrîitoriul carele să tîrîiește pre pămîntu *oțărît* să fie voao (Lev. 11: 41), *prîșleț* ‘străin, venetic’: și fu *prîșleț* Avraam (Fac. 21: 34), eu sîntu *prîșleț* întru pămîntul lor (Fac. 24: 37), *năsîlnic*: faptele cîte *năsîlnice* (Ieș. 6: 9), nărodu *năsîlnic* (Deut. 9: 6), *preacurvă* ‘adulterină’: aceasta-i calea muierii *preacurve* (Parim. 30: 20), *încurmedzișată*: și eu am mersu cu ei cu mîniia *încurmedzișată* (Lev. 26: 41), *vîrtucios* ‘vîrtos, robust, puternic’: Domnul *vîrtucios* și tare (Ps. 23: 8), *iușor* (lat. *lêvis* + (u)șor): Domnul șade pre nor *iușor* (Is. 19: 1), *strîmb*: buze *strîmbe* (Parim. 4: 24), *flămînd*: suflet *flămînd* (Parim. 6: 30), *roșiiatec/ roșiiatic/ roșiêtec*: părul cel *roșiiatec* (Lev. 13: 36), pipăire albă au *roșiiatică* (Lev. 13: 42), și el – *roșiêtec*, cu frîmsêtele ochilor și *bun la vedere* Domnului (1Reg. 16: 12), și tu îmi vei da den pămîntul *roșiêtec* (4Reg. 5: 17), *puținea*: adapă-mă, dară, *puținea* apă, căci am însătat (Jud. 4: 19), am gustat (...) *puținea* miere (1Reg. 14: 44), *nenădăjdut*: frici le stătură asupra *nenădăjdute* (Sol. 18: 17), *știut* și *știutor* ‘cunoscător’: bărbatul *știutor* nu va răpști certîndu-să (Sir. 10: 28), bărbatul *știutor* și învățat păzi-să-va (Sir. 40: 33), dați voao oameni înțelepți și *știuți* și cu minte la semînțiele voastre (Deut. 1: 13).

Sensurile mai multor adjective calificative sînt rezultatul unor calcuri semantice din greacă, așa cum a demonstrat Arvinte 1993, 1994, 1997:

• sensul de ‘înalț’ al adjectivului *lung*⁴: și tot nărodu carele am vădzut preste însul, oameni foarte *lungi* (Num. 13: 33);

² Formă mai apropiată de lat. *rösseus* (cf. Frâncu 2009: 275).

³ Pentru sensul legat de bolile venerice al verbului a *înfrînge*, vezi Arvinte 1993: 38.

⁴ Sens explicat de Arvinte 1994: 33 prin calc după gr. *ἀνδρες ὑπερμηκεῖς*.

• sensul de ‘puternic’ al adjectivului *înalt*⁵: cu braț *înaltu* va scoate pre ei dentru pământul lui (Ieș. 6: 1), te-au scos Domnul Dumnedzăul tău de acolô cu mîna tare și cu braț *înaltu* (Deut. 5: 15);

• sensul ‘neluat în calcul’, ‘nepus la socoteală’ al lui *negrăit*⁶: și dzilele cêle de mainte *negrăite* vor fi, pentru căci s-au pîngărit capul rugii lui (Num. 6: 12);

• sensul ‘despicat’⁷ al adjectivelor *îngemănat* și *geamăn*: cêle ce nu-s *îngemănite* la copite (Lev. 11: 4), la copită nu-i *geamăn* (Lev. 11: 5);

• sensul ‘condimentat’, ‘prevăzut cu ingrediente’⁸ al adjectivului *răsfăcut*: și toată jirtva făcută cu untulemnu, și nu *răsfăcută*, la toți fiii lui Aaron va fi, fieștecărui a tocmă (Lev. 6: 40);

• sensul ‘persistent, tenace, permanent’ al adjectivului *credincios*: și va slăvi Domnul ranele tale (...) și boale rêle și *credincioase* (Deut. 28: 59)⁹;

• sensul ‘păgînesc’ al lui *striin* în *foc striin*¹⁰: au adus înaintea Domnului foc *striin* carele n-au porîncit Domnul (Lev. 10: 1), aducea ei foc *striin* înaintea Domnului (Lev. 16: 1).

Și în cazul sensului ‘blînd, blajin, delicat’ al adjectivului *lin*, sens atestat și în alte texte vechi, Arvinte 1994:40 consideră că s-ar putea accepta influența corespondentului grecesc¹¹: priimite lui vor fi și va întra cu față *lină* (Iov 33: 26), mai bun iaste cel *lin* la mînie cu smerenie decît carele împarte prăzi cu dosăditorii (Parim. 16: 20), pentru că *lină* tăcêre cuprinse fiind toate, și noaptea cu a ei sîrguiêle mijlocind (Sol. 18:14), suișul arinos în picioarele bătrînului, așa muiêrea limbută la bărbatul *lin* (Sir. 25: 22), bărbat bun și drăgăstos, sfiitor la întimpinare, *lin* la chip, și graiu răspundea cu cuviință (2Mac. 15: 12).

Forma de masculin singular *mincinos*, respectiv de feminin plural *mincinoase* cunosc cîte o singură ocurență: *mincinos* îi calul spre mîntuire (Ps. 32: 17), *mincinoasele* plăceri (Parim. 31: 30), în timp ce *minciunos* se întrebuintează mult mai frecvent: duh *minciunos* (3Reg. 22: 22), urîte-s Domnului budzele *minciunoase* (Parim. 12: 23), mute să să facă budzele *minciunoase* (Ps. 30: 22), n-au privit la dășertăciuni și mîniei cei *minciunoase* (Ps. 39: 6), *minciunoși* fiii oamenilor (Ps. 61:9), tot omul — *minciunos* (Ps. 115: 2).

Suptire apare cu două forme de plural¹²: *suptiri*: 7 spice *suptiri* (Fac. 41: 23), 7 vaci *suptiri* (Fac. 41: 27), respectiv *suptii*: *suptii* la trupuri (Fac. 41: 3), 7 spice *suptii* (Fac. 41: 7), zimți *suptii* (Ieș. 37: 2).

⁵ Arvinte 1991: 43: după gr. *ἐν βραχίον ὕψηλῷ*.

⁶ Explicat de Arvinte 1994: 33 prin calc după gr. *αἱ ἡμέραι αἱ πρότερον ἄλογοι ἔσονται*.

⁷ Arvinte 1993: 37 invocă în acest caz o posibilă influență a textului grecesc: *καὶ ὄπλην οὐ διχληεῖ*.

⁸ Explicat în Arvinte 1993: 32 prin calc după gr. *καὶ μὴ ἀναπεποιημένη*.

⁹ În grecește: *καὶ νόσους πονηράς καὶ πιστάς* (Arvinte 1997: 44).

¹⁰ Calc după gr. *πῶρ ἀλλότριον* (Arvinte 1993: 33).

¹¹ *πραῦς σφόδρα*.

¹² Vezi și Arvinte 1988: 72, 1993: 9, care consideră că grupul *-ii-* s-ar putea explica prin influența verbului coradical *a supția* (< lat. *subtilio*, *-āre*).

Adjectivul *gol* are la plural masculin forma *goli*: tinerei și bătrâni *goli* și dăscuți (Is. 20: 4), mai mulți dentru ei răniți *goli* au scăpat (2Mac. 11: 12).

Arvinte 1991: 18 a semnalat folosirea formei de feminin *tîrdzie* cu referire la două substantive neutre: iară grîul și ovăsul nu s-au bătut, pentru că *tîrdzie* era (Ieș. 9: 32).

Articolul poate intra în structura adjectivului ca semn al determinării substantivului (sau a sintagmei nominale în ansamblu): să nu câștigi a *răilor* oameni ocări, nici să rîvnești căile lor (Parim. 3: 31), urîte-s Domnului *încîlcitele* căi (Parim. 11: 20), *groaznecul* cuvînt inima omului turbură (Parim. 12: 26), *nemilostiva* mînie și *iutea* urgie, ce nimic nu rabdă rîvnirea (Parim. 27: 4), *mincinoasele* plăceri și *dășarta* frîmsêțe [a muierii nu iaste întru tine] (Parim. 31: 30), biruitoriul a *gropilatei* Siriei și a Finîchei (3Ezd. 7: 1) etc.

Din poziția de regent, unele adjective se construiesc cu substantive (pronume) în dativ: inima omului — simțitoare, *mîhnitoare sufletului* său (Parim. 14: 10), el iaste *văzător faptelor* oamenilor (Iov 34: 21) etc.

Adjectivele categoriale, care „restrîng clasa de referenți desemnată prin substantiv la subclase” (GBLR: 218) sînt mai rare în raport cu cele calificative: limba și cartea *ovreiască* (Cuv.II, [908/1]), iarbă *sămănătoare* (...), lemnu *roditor* (Fac. 1: 11), pasărea *zburătoare* (Fac. 1: 21), parte *bărbătească* și *fămeiască* (Fac. 7: 9), jiganiile *tîrîtoare* (Fac. 8: 1), ia-mi giuncă *tretină*, și capră *tretină*, și berbêce *tretin* (Fac. 15: 9), slujnică *eghipteanină* (Fac. 16: 1), copil *jidov* (Fac. 41: 12), și l-am împlut pre el duh *dumnedzăiescu* (Ieș. 31: 3), roada *lemnească* (Lev. 27: 30), jiganiile cêle *sălbatece* (Iov 5: 22) etc. Pentru sintagma *rană egiptenească* ‘ulcer, abces’, Arvinte 1997: 66-67 face trimitere la textul grecesc: să te bată Domnul cu *rană egiptenească* la ședzături (Deut. 28: 27) (*Πάταξαι σε κύριος ἐν ἔλκαι Αἰγυπτίῳ εἰς τὰς ἔδρας*).

În subclasa așa-numitelor adjective situative (GBLR: 219) se încadrează adjective deictice temporale: nu te vei tîme pentru răutăți *viitoare* (Iov 5: 21), părinte a *viitoriului* vac (Is. 9: 6), *următori* împăratului (1Paral. 18: 17), proroci *următori* după el (Sir. 48: 8), adjective deictice spațiale: la stînghea lui cea *dreaptă* (Jud. 3: 16), vei dormi preste coasta cea *dreaptă* (Iez. 4: 6), tu vei dormi preste coasta ta cea *sîngă* (Iez. 4: 4), adjective de ierarhizare: și-mi era văr *premare* (Tov. 1: 21) etc.

1.3. Exprimarea superlativului

În ceea ce privește exprimarea gradului superlativ al adjectivelor, în ms. 45 există, pe de o parte, superlative „sudate” (Frâncu 2009: 275), în componența cărora intră „mărci morfolexicale” (GBLR: 217), precum *prea*, *atot*, *întrutot*: blagoslovit Avram lui Dumnedzău celui *preaînaltu* (Fac. 14: 19), și să întăriră la suflete, nu numai oameni, ci și hiară cêle *preasălbatece* (2Mac. 11: 9), Țiitor *preaînalte*, *Întrutotțiitor* Dumnezău (3Mac. 6: 2), chemînd pre cel *atotvăzător* Dumnedzău (Est. 5:1), nu să va rușina de obraz cel *Atotdespuitor* (Sol. 6: 7), strigară cu glas mare foarte pre cel *Atoateputêrnic* (3Mac. 5: 51), căci tu, Doamne

Întrutoțiitoare (2Reg. 7: 27), rîvnind am rîvnit Domnului Întrutoțiitoriului (3Reg. 19:14), cu *preafrumoasă* acoperire podobit (2Mac. 3: 25) etc.

Pe de altă parte, superlativul se realizează cu ajutorul următoarelor adverbe și locuțiuni adverbiale:

- adverbul *foarte*: vădîndu egiptênii muiêrea lui cum era *foarte frumoasă* (Fac. 12: 14), și Avram era *avut foarte* cu dobitoc și cu argintu (Ieș. 13: 2), păcatele lor *mari foarte* (Fac. 18: 20), ficioara era *frumoasă* la față *foarte* (Fac. 24: 16), *foarte strașnic* iaste locul acesta! (Fac. 28: 17), să umiliră oamenii și cu scîrbă le era *foarte* lor (Fac. 34: 7), iată, eu plou întru ceasul acesta, mîne, piatră *foarte multă* (Ieș. 9: 18), și Ilî – *bătrîn foarte* (1Reg. 2: 22), și să făcu războiul năsilnic și *tare foarte* (2Reg. 2: 17), va fi acolo pęște *mult foarte* (Iez. 47: 10), au băut vin *mult foarte* (Idt. 12: 18).

Cazurile de postpunere și de dislocare a adverbului *foarte* de adjectiv sau de absență a adjectivului sînt considerate trăsături ale normei epocii (Frâncu 2009: 49, 276).

Repetarea adverbului *foarte*: piatra – *multă foarte, foarte* (Ieș. 9: 24), pămîntul carele am socotit pre însul *bun iaste foarte, foarte* (Num. 14: 7), fiindu *depărtată foarte foarte* de la Adamî cetatea (Ios. 3: 16) a fost explicată prin calchierea gr. *σφόδρα, σφόδρα* (Arvinte 1988: 73).

- adverbul *așa*: și dzise Agag: „dă iaste *așa amară moartea!*” (1Reg. 15: 32).

- adverbul *mult*: Domnul, *multu îngăduitor și multu milostiv* (Num. 14: 18); sintagmele cu *mult*, considerate o caracteristică a limbajului bisericesc, au fost de asemenea explicate prin calc din greacă: *κύριος, μακρόθυμος και πολυέλεος* (Arvinte 1994: 33).

- adverbul *prea*: și Avraam și Sarrá, *prea bătrîni* (Fac. 18: 11), și-am rămas eu *prea sîngur* (3Reg. 19: 14).

- adverbul *tare*: și văzură tabără de limbi *tare îndzăoată* și călărime încungiurînd pre ea (1Mac. 4: 7).

- locuțiunea adverbială *de tot*: și Aod întră cătră el, și el ședea întru ceardacul cel de vară a lui, *sîngur de tot* (Jud. 3: 20), și vor fi limbi *arse de tot*, ca spinul în țarină aruncat și *arsu de tot* (Is. 33: 12).

- locuțiunile *fără samă* și *fără de număr*: acesta Ptolemeu era de fêl grec, închinător de bozi, iar fiindu-i dragă învățatura, adună cărți multe, *fără samă*, den toată lumea (Cuv.II, [907/1]), jirtvuindu boi și oi *fără de număr* (3Reg. 8: 5).

În tipologia mărcilor gradării se înscriu și o serie de structuri sintactice comparative:

- structuri comparative realizate prin tiparul prototipic cu prepoziția *ca* (GBLR: 217): și vădzu Moav den preajmă apele *roșii ca sîngele* (4Reg. 3: 22), *sprinteni ca căprioarele* preste munți la iuțime (1Paral. 12: 8), *amărîți* la sufletul lor *ca o ursoaie lipsită de pui* întru țarină (2Reg. 17: 8), *nărod multu ca arina* cea den țarmurile mării la mulțime (Ios. 11: 4), pre fața pustiiului *mănuntu ca colindrășul, albu ca gheața* (Ieș. 16: 14), *frumoasă ești, cea de aproapele meu, ca o bună*

părere, frumoasă ca Ierusalimul (Cînt. 6: 3), *ca o picătură de apă den maare și grăunțu de arină, așa-s pușini ani întru dzua vacului* (Sir. 18: 9).

- structuri comparative realizate cu locuțiunea prepozițională *atocma cu*: și theé — *atocma cu trestia de lung* (Iez. 40: 7).

- structuri comparative realizate cu *decît*: *mai albi dinții lui decît laptele* (Fac. 49:12), *mai sprinteni decît vulturii* — caii lor (Ier. 4: 13), *mai iuți decît lupii Arapiei* (Avac. 1: 8), *decît lutul mai necinstită-i viața lui* (Sol. 15: 10), pentru că pămîntea mea — *decît miêrea mai dulce* (Sir. 24: 22).

Ideea de superlativ este redată și prin:

- Combinații de două mijloace: adverb + o structură consecutivă: și adună Iosif grîu ca nășîpul mării *multu foarte pînă nu putea să numere* (Fac. 41: 49), și să veseli Olofernu pren ea și au băut vin *mult foarte, cît nu au băut niciodineoară* întru o dzi, de cînd s-au născut (Idt. 12: 18);

- construcții exclamative, în care adjectivul la gradul pozitiv este precedat de *cîtu-i de*, *cîtu e de*: *cîtu-i de mare milostenie Domnului* (Sir. 17: 23), *cîtu e de înfrîmșețată* a cărunțetelor judecată, și la cei bătrîni a cunoaște sfat!, *Cîtu-i de înfrîmșețată* a celor bătrîni înțelepciunea și la cei măriți cugetul și sfatul! (Sir. 25: 6,7).

Avînd natură deictică, gradele de intensitate subiectivă (în primul rînd superlativul absolut) cunosc multiple procedee de realizare expresivă (Irimia 1997: 92), inclusiv în construcții unde interpretarea superlativă se obține extratextual: omul — *ca iarba*, dzilele lui — *ca floarea țarenii*, așa va înflori (Ps. 102: 14), cerbicea ta — *ca niște șireaguri!* (Cînt. 1: 9), ochii tăi — *porîmbi!* (Cînt. 1: 14), mirosul hainelor tale — *ca mirosul Livánului!* (Cînt. 4: 11), *ca crinul în mijlocul spinilor*, așa cea aproape de mine întru mijlocul fêtelor. *Ca mărul întru lêmnele dumbrăvii*, așa fratele meu între mijlocul fiilor (Cînt. 2: 2,3), rîndurile coapselor tale — *asemenea cu șiraguri* (Cînt. 7: 1), *ca o ață roșie* — budzele tale și graiul tău frumos (Cînt. 6: 6).

2. Aspecte precum cele semnalate în articolul de față dovedesc că bogăția și varietatea faptelor de limbă cuprinse în ms. 45 se reflectă și la nivel morfologic. Acceptînd ideea conform căreia „elementele limbii fac parte nu numai dintr-o structură caracteristică unei anumite epoci de dezvoltare a limbii, ci și dintr-o structură constituită în timp și cu caracter de proces în timp”, istoria limbii române fiind văzută, din acest motiv, „ca succesiune de norme și ca norme coexistente în timp ale unor variante literare” (Frâncu, 2009: 17), am avut în vedere, în clasa lexico-gramaticală a adjectivului, o serie de fenomene morfologice caracteristice epocii vechi în general sau specifice textului ca atare.

Bibliografie

Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, *Gramatica de bază a limbii române*, Editura Univers Enciclopedic Gold, București, 2010 (= GBLR)

- Arvinte, Vasile, *Studiu lingvistic asupra primei cărți (Facerea) din Biblia de la București (1688), în comparație cu Ms. 45 și cu Ms. 4389*, în: *Monumenta Linguae Dacoromanorum. Biblia 1688, Pars I. Genesis*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 1988, p. 47-105
- Arvinte, Vasile, *Studiu lingvistic asupra cărții a doua (Ieșirea) din Biblia de la București (1688), în comparație cu Ms. 45 și cu Ms. 4389*, în: *Monumenta Linguae Dacoromanorum. Biblia 1688, Pars II. Exodus*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 1991, p. 1-51
- Arvinte, Vasile, *Studiu lingvistic asupra cărții a treia (Preoția) din Biblia de la București (1688), în comparație cu Ms. 45 și cu Ms. 4389*, în: *Monumenta Linguae Dacoromanorum. Biblia 1688, Pars III. Leviticus*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 1993, p. 1-41
- Arvinte, Vasile, *Studiu lingvistic asupra cărții a patra (Numerii) din Biblia de la București (1688), în comparație cu Ms. 45 și cu Ms. 4389*, în: *Monumenta Linguae Dacoromanorum. Biblia 1688, Pars IV. Numeri*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 1994, p. 1-44
- Arvinte, Vasile, *Studiu lingvistic asupra cărții a cincea (A doua lege) din Biblia de la București (1688), în comparație cu Ms. 45 și cu Ms. 4389*, în: *Monumenta Linguae Dacoromanorum. Biblia 1688, Pars V. Deuteronomium*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 1997, p. 1-69
- Frâncu, Constantin, *Gramatica limbii române vechi (1521-1780)*, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2009
- Irimia, Dumitru, *Gramatica limbii române*, Editura Polirom, Iași, 1997